

بحران ۲۰۲۲ اوکراین و تاثیر آن بر امنیت غذایی جهان

حسن خداوردی^{۱)}
دانشیار گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
علی اصغر غفاری چراتی
فارغ التحصیل دکتری علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
(تاریخ دریافت ۱۴۰۳/۶/۵ - تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۲/۲۰)

● چکیده:

تبعات گسترده تهاجم نظامی روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ باعث گردید تا امنیت غذایی جهان به واسطه اینکه این دو کشور نقش مهمی در تامین و صادرات غلات و دانه‌های روغنی دارند، با چالش‌های جدی روبه‌رو گردد. این پژوهش در پی آن بوده است، تا با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی جهت آزمون فرضیه‌ها، و ابزار کتابخانه‌ای و فیش‌برداری برای گردآوری داده‌ها، با بهره‌گیری از گزاره‌های نظریه امنیت انسانی، به این پرسش پاسخ دهد که، بحران اوکراین چه تاثیری بر امنیت غذایی جهان داشته است؟ نتایج حاکی از آن است، با وجود اینکه جنگ اوکراین به سرعت باعث اختلال در عرضه و افزایش قیمت جهانی غلات، دانه‌های روغنی و نهاده‌های کشاورزی شده بود، اما این روند تداوم نداشته و لذا با اقدامات حمایتی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، نظیر بازگشایی جزئی بنادر دریای سیاه از طریق ابتکار غلات دریای سیاه با هدایت سازمان ملل متحد، ابتکار خطوط همبستگی اتحادیه اروپا، افزایش تلاش‌های بشردوستانه جهانی، پس از گذشت یک دوره ۴ ماهه از شروع جنگ اوکراین و از ماه می ۲۰۲۲ به بعد، به تدریج بازارها در مواجهه با این بحران، انعطاف‌پذیر و سازگار شده و قیمت‌ها نیز تا آگوست ۲۰۲۲، به سطح قبل از جنگ بازگشته‌اند و حتی به مرور به سطوح پایین‌تر رسیده‌اند. این روند باعث گردید تا تاثیرات نامطلوب بحران اوکراین بر امنیت غذایی جهان به تدریج کاهش یافته و ترس از کمبود مداوم غلات در بازار جهانی نیز محقق نگردد. **واژگان کلیدی:** تهاجم نظامی روسیه، بحران اوکراین، غلات، نهاده‌های کشاورزی، امنیت غذایی جهان

● مقدمه

این ایده که مردم باید در گذران زندگی روزمره‌شان، امنیت خاطر داشته باشند، نه جدید است و نه تعجب‌آور. امنیت، انتظار نخستین انسان‌ها از حکومت است که امروزه ابعاد گسترده‌تری یافته و بر تمام شاخه‌های توسعه و حیات جوامع بشری تاثیر گذاشته است. در میان ابعاد گوناگون امنیت، امروزه ایده امنیت انسانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، پردازش و تکامل مفهوم امنیت

۱. نویسنده مسئول Email: h_khodaverdi@azad.ac.ir

انسانی، این دیدگاه را برجسته می‌سازد که تهدیدات علیه انسان‌ها و موجودیت کشورها، در حال تغییر و رو به افزایش است. ایده امنیت انسانی در بردارنده دغدغه‌هایی برای تسریع امنیت به تمام حوزه‌های انسانی است و عواملی چون شکل نظام بین‌الملل، تعدد و تنوع بازیگران، جنگ و درگیری، دگرگونی‌های تکنولوژیک، گسترش ارتباطات، تبادل سریع اطلاعات، جابجایی بازیگران، ایدئولوژی، موقعیت کشور، نظر و دیدگاه‌های رهبران، همگی در کیفیت و کمیت آن تأثیر می‌گذارد. در میان ابعاد گسترده امنیت انسانی، امنیت غذایی جایگاه ویژه‌ای دارد. در این میان یکی از موثرترین عواملی که می‌تواند توانایی جوامع مختلف بشری را برای تامین نیازهای اساسی غذایی تضعیف نموده و بر ظرفیت سیستم‌های غذایی و عملکرد زنجیره‌های تأمین در جهان تأثیر بگذارد، درگیری‌های مسلحانه داخلی و یا جنگ میان دو یا چند کشور می‌باشد.

یکی از مهم‌ترین بحران‌های نظامی یک دهه گذشته که تأثیر بسزایی بر شبکه تامین و صادرات مواد غذایی گذاشته و زمینه‌ساز ظهور بحران امنیت غذایی در جهان شده است، حمله نظامی روسیه به اوکراین در تاریخ ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ می‌باشد. باید اذعان کرد که هیچ رویداد نظامی - امنیتی میان کشورها به اندازه بحران اوکراین در چند دهه گذشته نتوانسته است مانند یک سونامی، حوزه امنیت غذایی را این چنین تحت تأثیر قرار دهد. دو کشور روسیه و اوکراین از بزرگترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان محصولات کشاورزی به خصوص غلات (نظیر گندم، ذرت و جو)، دانه‌های روغنی و همچنین نهاده‌های مورد نیاز تولید در بخش کشاورزی و دامی هستند. در پی تهاجم نظامی روسیه به اوکراین و اشغال بخش‌هایی از خاک این کشور و از بین رفتن زمین‌ها و زیرساخت‌های کشاورزی و بندری آن، سیستم غذایی جهان با چالش‌های عدیده‌ای روبه‌رو گردید. با توجه به اهمیت موضوع امنیت و ایمنی مواد غذایی و چالش‌های پیش‌روی آن، به‌ویژه تأثیراتی که وقایعی از قبیل جنگ به‌طور خاص جنگ روسیه و اوکراین بر روی این حوزه ایجاد نموده است، لذا این پژوهش تلاش نموده است تا با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی، جهت توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام‌مند و بهره‌گیری از ابزار گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و فیش‌برداری، به این سوال پاسخ دهد که جنگ روسیه و اوکراین چه تأثیری بر امنیت غذایی جهان گذاشته است؟ با وجود ابعاد فراگیر و تأثیرگذار جنگ روسیه و اوکراین بر امنیت غذایی مردم جهان و تداوم این جنگ و اقدامات نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و حتی دولت‌ها در جهت مدیریت این بحران، لذا برای پاسخ به سوال پژوهش سعی گردید از جدیدترین و بروزترین پژوهش‌ها و یا آمارهای ارائه شده توسط سازمان‌های بین‌المللی متولی امنیت غذایی استفاده گردد. هدف آن بوده است تا انجام این پژوهش و بهره‌گیری از نتایج حاصل از آن، به غنای منابع موجود در راستای تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهان بی‌افزاید.

● ۱. پیشینه تحقیق

رحیمی، علیرضا (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای با عنوان: «جنگ اوکراین، چالش جهانی غله و تهدیدهای امنیت غذایی در ایران»، یکی از پیامدهای یورش نظامی روسیه به اوکراین را بحران جهانی غله عنوان نموده است. این پژوهش با نگاهی گذرا به پیامدهای جنگ اوکراین برای امنیت غذایی جهان، تهدیدهای غذایی این جنگ برای ایران و راه کارهای موجود را بررسی نموده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد همچنان که جنگ اوکراین بر بازارهای جهانی به شدت اثرگذار خواهد بود، بازارهای گندم، نهاده‌های دامی، روغن‌های خوراکی و حبوبات ایران را نیز آشفته نموده است.

مسعودی (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای با عنوان «گندم و امنیت غذایی ایران و جهان در فرایند جنگ روسیه و اوکراین به روایت آمار»، به این مورد اشاره می‌کند که جنگ روسیه با اوکراین قیمت گندم به عنوان یک محصول استراتژیک در جهان را افزایش داده است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که ممنوعیت صادرات بسیاری از کالاهای کشاورزی توسط دولت اوکراین و روسیه، باعث جهش شدید قیمت جهانی غلات به ویژه گندم پس از شروع جنگ روسیه و اوکراین بوده است.

دینینگر و دیگران (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان «تعیین کمیت تلفات محصول ناشی از جنگ در اوکراین در زمان واقعی برای تقویت امنیت غذایی محلی و جهانی»، به بررسی تاثیر جنگ اوکراین بر از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و سیل‌های نگهداری غلات و تاثیر آن بر بحران غذایی در بسیاری از کشورهای جهان می‌پردازند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد میزان آسیب‌های وارده به مزارع کشاورزی اوکراین را که ناشی از سوختن به واسطه انفجار مهمات و یا موشک و فشردن شدن خاک بر اثر حرکت تانک‌ها یا توپخانه سنگین ایجاد شده است، بسیار گسترده عنوان نموده است. این عامل تاثیر زیادی بر کاهش تولیدات غلات در فصول آینده در کشور اوکراین خواهد داشت.

وثرتز (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با عنوان «جنگ روسیه علیه اوکراین: امنیت غذایی خاورمیانه در خطر است»، به بررسی اثرات ناشی از جنگ روسیه و اوکراین برای امنیت غذایی خاورمیانه و شمال آفریقا می‌پردازد و عنوان می‌کند خاورمیانه و شمال آفریقا بزرگترین وارد کننده غلات در جهان می‌باشند. در این میان تقریباً ۳۰ درصد از صادرات جهانی گندم و جو، ۲۰ درصد ذرت و سه چهارم روغن آفتابگردان متعلق به اوکراین و روسیه می‌باشد. از این رو، جنگ روسیه و اوکراین، تجارت جهانی غذا را مختل نموده و امنیت غذایی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را نیز تحت تأثیر قرار داده است.

● ۲. چارچوب نظری: نظریه امنیت انسانی

مفهوم امنیت انسانی به لحاظ فلسفی حاصل توسیع و تعمیق آن چیزی است که زمانی «امنیت» قلمداد می‌شد. یعنی در مقابل سوالات اصلی که همواره در مباحث امنیت مطرح‌اند، پاسخ‌های جدیدی طرح شد. سوالاتی چون «امنیت برای چه کسی و کدام ارزش‌ها؟» و «امنیت در مقابل کدام تهدیدات و با کدام ابزارها؟» در پاسخ به این پرسش‌ها، شاید برای اولین بار

«محبوب الحق» پاکستانی در گزارشی که در سال ۱۹۹۴ برای برنامه توسعه سازمان ملل^(۱) تهیه کرده بود، از امنیت انسانی سخن گفت. پس از آن تاریخ، ادبیات قابل توجهی در زمینه امنیت انسانی به وجود آمده و رویکردهای گوناگون نیز مطرح شده است (قاسمی، ۱۳۸۴: ۸۱۸).

محبوب الحق، عنوان توسعه انسانی را در میزگردی در خصوص روابط شمال و جنوب با عنوان «اقتصاد صلح» که در ژانویه سال ۱۹۹۰ در کاستاریکا برگزار شد، کشف کردند. این میزگرد یک بیان روشنی مبنی بر این در پی داشت که جهان بعد از جنگ سرد، نیازمند «مفهومی جدید از امنیت جهانی» است که «جهت گیری اهداف دفاعی و سیاست خارجی از دغدغه تقریباً انحصاری امنیت نظامی به دغدغه بزرگ تر برای امنیت کلی انسان ها از خشونت اجتماعی، محنت اقتصادی و تخریب زیست محیطی تغییر کند». (Jolly & Deepayan Basu, 2006: 4) گزارش مذکور، تهدیدات امنیت انسانی را در هفت گروه اقتصادی، غذایی، بهداشتی، زیست محیطی، شخصی، اجتماعی و سیاسی دسته بندی کرده است. (صباغیان، ۱۳۹۲: ۱۰۳)

پردازش و تکامل مفهوم امنیت انسانی، این دیدگاه را برجسته می سازد که تهدید علیه انسان ها و موجودیت کشورها در حال تغییر و رو به افزایش است. این تغییرات، مناظره و مجادله در مورد معنای امنیت و مباحثات در زمینه تعمیق و توسعه آن را دامن زده است. (کر، ۱۳۸۴: ۶۰۴) این نظریه در مورد عوامل تهدید کشورها و جوامع، سه اصل را می پذیرد: اول اینکه باید توسعه نیافتگی و نقض حقوق بشر را خطراتی بدانیم که به اندازه ناامنی های سنتی مهم هستند، دوم اینکه عوامل تهدیدکننده با هم مرتبط هستند و سوم اینکه چنین ارتباطی بین عوامل تهدید می طلبد که هیچ کدام را بر دیگری مقدم نشماریم. محبوب الحق جواب این سوال را که امنیت از چه طریقی حاصل می گردد را این گونه بیان می کند: «امنیت انسانی را می توان از طریق «توسعه» به دست آورد نه به وسیله «اسلحه». ناامنی را نمی توان از طریق راه کارهای نظامی یا سیاسی کوتاه مدت حل کرد، بلکه باید راهبردی بلند مدت و مبتنی بر توسعه و بهبود وضعیت حقوق بشر برایش جست. (تاج بخش، ۱۳۹۴: ۴)

● ۳. امنیت غذایی

حق بر غذا برای اولین بار در مقیاس جهانی در ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر بیان شد، مبنی بر این که «هر انسانی سزاوار یک زندگی با استانداردهای قابل قبول برای تأمین سلامتی و رفاه خود و خانواده اش، از جمله تأمین غذا، پوشاک، مسکن، مراقبت های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری است» (Office of United Nation Human Right, 2015). میثاق بین المللی حقوق مدنی نیز در مواد ۱ و ۶، این حق را مورد شناسایی قرار داده و در ماده ۱۱ میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز کشورهای طرف این میثاق، حق هر کس را به داشتن سطح زندگی کافی برای خود و خانواده اش شامل غذای کافی، پوشاک، مسکن و همچنین بهبود شرایط زندگی به رسمیت شناخته اند. (Kent, 2015)

سرچشمه فکری امنیت غذایی به عنوان یکی از مهم‌ترین مولفه‌های امنیت ملی کشورها، به بحران غذا در جهان در اوایل دهه ۱۹۷۰ برمی‌گردد. (اسفندیاری و میرعباسی، ۱۳۹۴: ۱۶۴) بر اساس گزارش نهایی اجلاس جهانی غذا^(۱) در سال ۱۹۹۶، امنیت غذایی زمانی وجود دارد که مردم در طی زمان، دسترسی فیزیکی و اقتصادی و غذای کافی سالم و مغذی برای رفع نیازهای غذایی و ترجیحات غذایی خود برای یک زندگی فعال و سالم دارند. (FAO et al., 2014: 4) بر اساس نظر سازمان بهداشت جهانی^(۲)، سه رکن اساسی در تامین امنیت غذایی وجود دارد: ۱. دسترسی به مواد غذایی؛ ۲. دستیابی به مواد غذایی؛ ۳. استفاده از مواد غذایی. سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)^(۳)، رکن چهارمی را هم به این ارکان می‌افزاید تحت عنوان ثبات ابعاد سه گانه فوق در طول زمان. (FAO, 2006: 2) مطابق با دیدگاه برنامه توسعه ملل متحد سازمان ملل، امنیت غذایی زمانی محقق می‌شود که نه تنها غذای کافی موجود باشد، بلکه مردم به آسانی به غذای کافی و سالم دسترسی داشته باشند. یعنی فراهم بودن غذا و قدرت خرید مردم، شرط ضروری برای تحقق امنیت غذایی است. (United Nations Development Program, 2012)

● ۴. تأثیر جنگ‌ها بر امنیت غذایی جهان

درگیری‌های مسلحانه، توانایی ملت‌ها، خانواده‌ها و افراد را برای تامین نیازهای غذایی خود تضعیف نموده و بر ظرفیت سیستم‌های غذایی و زنجیره‌های تأمین برای عملکرد مناسب تأثیر می‌گذارد. تولید به دلیل درگیر شدن تولیدکنندگان در جنگ، ناتوانی در تولید یا فرار از کشور کاهش می‌یابد. نهادهای کشاورزی در بازارهای خارجی مختل می‌شود، یا محصول کشاورزی و زیرساخت‌های آبی در اثر عملیات نظامی از بین می‌رود. درگیری‌های مسلحانه همچنین می‌تواند بر ظرفیت مصرف‌کنندگان برای دسترسی به غذای کافی تأثیر بگذارد، زیرا قدرت خرید آن‌ها کاهش می‌یابد. درگیری‌ها قیمت مواد غذایی را در بازارهای محلی و بین‌المللی افزایش می‌دهد و اثرات منفی برای کشورهای واردکننده مواد غذایی و کم درآمد دارد. (Behnassi & El Haiba, 2022: 754) جنگ معمولاً هر چهار رکن امنیت غذایی یعنی دسترسی به مواد غذایی، دستیابی به مواد غذایی، استفاده از مواد غذایی و پایداری در دریافت مواد غذایی را تهدید می‌کند. درگیری همچنین به فقر، مرگ و میر بالای نوزادان، نابرابری و کاهش درآمد سرانه می‌انجامد. (World Bank, 2010: 7)

● ۵. جایگاه روسیه و اوکراین در تامین سبد غذایی جهان

بر اساس آمارهای سازمان جهانی خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)، روسیه بزرگترین صادرکننده گندم در جهان و اوکراین پنجمین صادرکننده بزرگ گندم است. (FAO, 2022a) بر اساس آمار شورای بین‌المللی غلات، روسیه و اوکراین با ۱۰۲ میلیون تُن و سپس آمریکا و آرژانتین به

1. World Food Summit
2. World Health Organization (WHO)
3. The Food and Agriculture Organization of the United Nation (FAO)

ترتیب با ۹۴ و ۵۶ میلیون تُن، از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان گندم و غلات جهان در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ بوده‌اند. اتحادیه اروپا با ۵۲ میلیون تُن و کشور برزیل با ۴۰ میلیون تُن تولید گندم و غلات در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. (Bloomberg, 2022) امروزه صادرات روسیه و اوکراین حدود ۱۲ درصد از کل کالری مبادله شده در جهان را تشکیل می‌دهد و این دو کشور در بین ۵ صادرکننده بزرگ جهان در حوزه غلات از جمله گندم، ذرت و جو هستند. بسیاری از کشورهای وارد کننده غلات و روغن‌های گیاهی جهان، به محصولات اوکراین و روسیه وابسته هستند. به عنوان مثال، شمال آفریقا و خاورمیانه بیش از ۵۰ درصد غلات مورد نیاز خود و سهم بزرگی از گندم و جو را از اوکراین و روسیه وارد می‌کنند. اوکراین تامین‌کننده مهم ذرت برای اتحادیه اروپا و چین و همچنین چندین بازار شمال آفریقا از جمله مصر و لیبی است. (Laborde & Glauber, 2022: 1)

از سال ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۰، وارد کنندگان اصلی گندم از روسیه به ترتیب کشورهای مصر، اندونزی، بنگلادش، لیبی، مراکش، تونس و ترکیه، وارد کنندگان اصلی گندم اوکراین نیز به ترتیب کشورهای مصر، ترکیه، بنگلادش، سودان، نیجریه، یمن و ویتنام بوده‌اند. کشورهای بسیار دیگری که در گروه کشورهای با امنیت غذایی پایین دسته‌بندی می‌شوند نیز وارد کننده گندم روسیه و اوکراین هستند. به این گروه، کشورهایی به مانند اتیوپی، لیبی و لبنان را که دچار بی‌ثباتی داخلی هستند نیز باید اضافه کرد. منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نیز وارد کننده حدود ۶۰ درصد صادرات گندم روسیه هستند. صادرات مجدد گندم روسیه و اوکراین به شکل آرد به خصوص توسط ترکیه هم در این منطقه مشاهده می‌شود. (مسعودی، ۱۴۰۱: ۱۱)

روسیه و اوکراین از سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۰ سهم زیادی از صادرات جهانی غلات و روغن آفتابگردان را به خود اختصاص داده‌اند. به طوری که ۸.۲۶ درصد از صادرات جهانی جو، ۷/۱۷ درصد از صادرات جهانی ذرت، ۹/۲۳ درصد از صادرات جهانی آفتابگردان، ۷/۷۲ درصد از صادرات جهانی روغن آفتابگردان، و ۱/۳۴ درصد از صادرات جهانی گندم در اختیار این دو کشور می‌باشد. اوکراین به تنهایی منبع مهم روغن تخمه آفتابگردان است و حدود ۵۰ درصد از صادرات بازار جهانی این محصول را در اختیار دارد. این صادرات سهم قابل توجهی از مصرف جهانی و رژیم‌های غذایی را نشان می‌دهد و حدود ۱۲ درصد از کل کالری‌های مبادله شده در جهان را تشکیل می‌دهد. (Laborde & Glauber, 2022: 2) روسیه صادرکننده اصلی کودهای نیتروژن و پتاس نیز می‌باشد. این کشور حدود ۱۵ درصد از تجارت جهانی کودهای نیتروژن دار را به خود اختصاص داده است. همچنین روسیه و بلاروس در مجموع ۳۳ درصد از صادرات جهانی کود پتاس را در اختیار دارند. (Laborde and Mamun, 2022)

● ۶. تأثیر بحران اوکراین بر بازار جهانی غلات و نهاده‌های کشاورزی

در تاریخ ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، روسیه تهاجم گسترده‌ای را به اوکراین، همسایه غربی خود آغاز نمود که نشان‌دهنده تشدید چشم‌گیر بحران در روابط روسیه و اوکراین بوده است که از سال ۲۰۱۴ آغاز شده بود. این جنگ تأثیر به‌سزایی بر شبکه تامین و صادرات مواد غذایی گذاشته و

زمینه‌ساز ظهور بحران امنیت غذایی در جهان شده است. جنگ در اوکراین دو تولید کننده عمده کالاهای کشاورزی در جهان را درگیر کرد. هم اوکراین و هم فدراسیون روسیه صادرکنندگان خالص محصولات کشاورزی هستند و نقش پیش‌رو در عرضه کالاهای غذایی در بازارهای جهانی دارند. آن‌ها صادرکنندگان کلیدی مواد غذایی اساسی به بسیاری از کشورهایی هستند که به شدت به مواد غذایی و کودهای وارداتی وابسته هستند. با توجه به نقش کلیدی دو کشور در سید غذایی جهان، واضح است که جنگ منجر به ایجاد خطرات جدیدی برای بازارهای مواد غذایی و کشاورزی و تجارت و عدم اطمینان برای بازارهای جهانی کشاورزی شده است.

کاهش کاشت غلات و دانه‌های روغنی در اوکراین به واسطه جنگ، منجر گردیده است که سایر کشورها به تولید غلات و دانه‌های روغنی اضافی برای کمک به بازسازی ذخایر جهانی و کاهش سطح قیمت نیازمند گردند. در اوکراین، محدودیت‌های مالی شدید، آسیب‌های زیرساختی و منع دسترسی به مزارع در بخش‌هایی از کشور، منجر به کاهش ۴۰ درصدی تولید گندم شده است. تولید زیر متوسط گندم در طول سال ۲۰۲۳ نیز پیش‌بینی می‌گردد. وزارت سیاست ارضی و غذایی اوکراین پیش‌بینی می‌کند که در طول سال ۲۰۲۳، به دلیل اشغال موقت و آلودگی خاک، سطح زیر کشت می‌تواند حداقل ۲۰ درصد نسبت به سال ۲۰۲۱ کاهش یابد. بر اساس گزارش سرویس اضطراری دولتی اوکراین، تخمین زده می‌شود که تا ۲۵۰۰۰ کیلومتر مربع از زمین‌های کشاورزی اوکراین آلوده به مواد منفجره باشد. (FAO, 2023: 6)

جنگ، خسارت قابل توجهی به زیرساخت‌ها و ظرفیت‌های لجستیکی اوکراین از جمله شبکه‌های حمل و نقل داخلی، بنادر دریایی و همچنین تأسیسات ذخیره‌سازی و فراوری نیز وارد کرده است. در حال حاضر، کل ظرفیت ذخیره‌سازی غلات موجود در اوکراین ۶۹ تا ۷۱ میلیون تُن (۱۵ تا ۱۷ میلیون تُن یا ۲۰ درصد کمتر از ظرفیت قبل از جنگ) است. هزینه تخمینی تعمیر و جایگزینی تأسیسات ذخیره‌سازی، نزدیک به ۱.۱ میلیارد دلار است. این خسارات به طور قابل توجهی ظرفیت صادرات اوکراین را کاهش داده است و هزینه تولید و تجارت غلات را افزایش داده است. فضای ذخیره‌سازی ناکافی همچنین فشارهای اقتصادی را بر کشاورزان تحمیل کرده و بسیاری از آن‌ها را مجبور به فروش با ضرر نموده است. این امر ممکن است میزان کاشت‌های آینده را نیز کاهش دهد. جنگ همچنین بر لجستیک تجارت دریایی تأثیر گذاشته و عملیات بندرهای دریایی کلیدی در تجارت جهانی غلات را مختل نموده است. (FAO, 2023: 6)

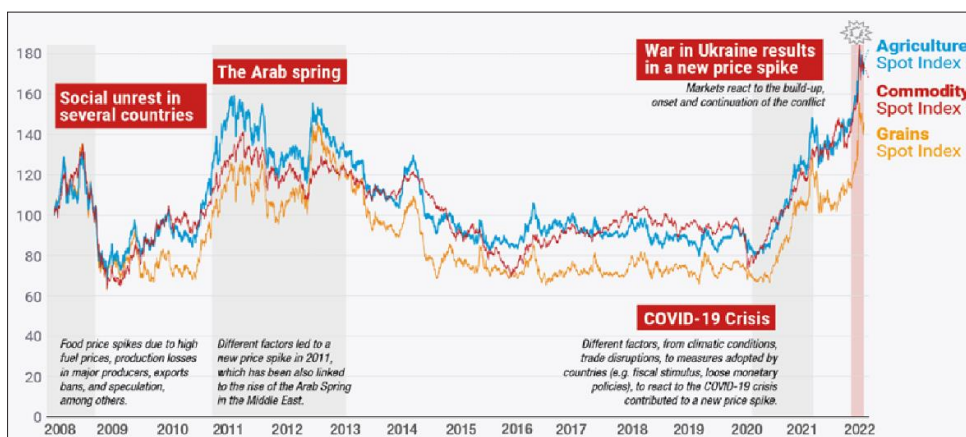
۱-۶. بررسی نوسانات قیمت غلات در بازارهای جهانی

در حالی که اختلالات در تولید و تجارت، عرضه غلات به کشورهایی را که به طور سنتی به واردات از اوکراین و روسیه متکی هستند، تهدید می‌کند، خطر عمده برای امنیت غذایی، ناشی از افزایش قیمت جهانی مواد غذایی و کود است. بازارهای جهانی مواد غذایی بلافاصله پس از حمله روسیه به اوکراین، شاهد افزایش قابل توجهی در قیمت‌ها بوده‌اند. شاخص قیمت مواد غذایی فائو در مارس ۲۰۲۲ به بالاترین سطح ثبت شده از زمان آغاز به کار خود در سال ۱۹۹۰ رسید. افزایش

قیمت مواد غذایی بر رفاه خانوارهای کم درآمدی که بیشتر درآمد خود را صرف غذا می‌کنند، تأثیر منفی گذاشته است. برنامه جهانی غذا پیش‌بینی می‌کند که اگر جنگ روسیه و اوکراین بی‌وقفه ادامه یابد، جمعیت فقیر جهان که با گرسنگی حاد مواجه هستند، ۴۷ میلیون نفر افزایش خواهد یافت، که بیشتر آن‌ها از مناطق آسیب‌پذیر و در حال حاضر ناامن غذایی هستند. (FAO, 2022b)

پیش از حمله روسیه به اوکراین، قیمت جهانی مواد غذایی و کود، به دلائل کاهش برداشت در آمریکای لاتین، آسیای جنوب شرقی و اروپا در سال ۲۰۲۱، اختلالات ناشی از همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ و افزایش تقاضا برای غذا در آسیا، در حال افزایش بوده است. این امر شرایط مساعدی را برای هرگونه شوک جدید در بازار جهانی مواد غذایی ایجاد نموده بود. در این میان، تهاجم نظامی روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ به عنوان یک کاتالیزور، بیش از پیش، به سیر صعودی قیمت‌های عمده مواد غذایی در جهان کمک نموده است.

شکل ۱: گزارش کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل- سیر صعودی شاخص‌ها قبل از شروع جنگ

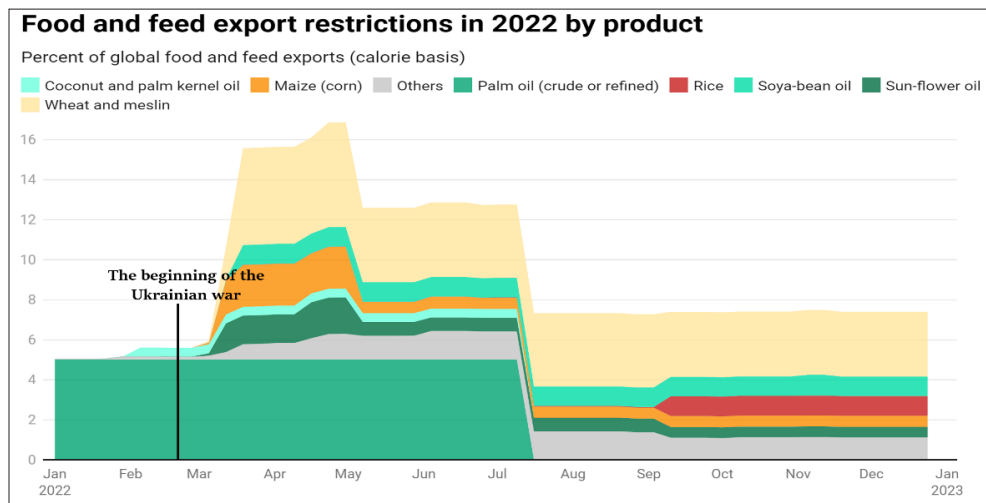

(مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، ۱۴۰۱)

اما با اقدامات حمایتی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، پس از یک دوره ۴ ماهه از شروع جنگ اوکراین، که بازار غلات با افزایش بی‌سابقه قیمت‌ها مواجه بود، به تدریج بازارها در مواجهه با این بحران، انعطاف‌پذیری نشان داده‌اند. اما سوال اینجاست، با وجود اینکه این تهاجم باعث ایجاد آب‌هام در بازارهای کشاورزی شد و به نظر می‌رسید که صادرات اوکراین و روسیه را در دراز مدت مختل کند و مشکل عرضه جهانی را ایجاد نماید، اما چرا قیمت‌ها در بازار کاهش یافت؟ و در حالی که صادرات گندم اوکراین از سال ۲۰۲۱-۲۰۲۲ تا ۲۰۲۲-۲۰۲۳ به میزان ۳.۵ میلیون تن، کاهش ۲۸ درصدی داشته است، در کنار کاهش صادرات آرژانتین به واسطه خشکسالی و کاهش برداشت گندم، اما بدترین ترس از کمبود مداوم غلات در بازار جهانی محقق نشد. دلیل این امر آن است که صادرات روسیه تا حدی به دلیل رکورد تولید گندم به شدت افزایش یافته بود. این افزایش، همراه با افزایش تولیدات غلات در کانادا و اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۲، کاهش صادرات در سایر مناطق

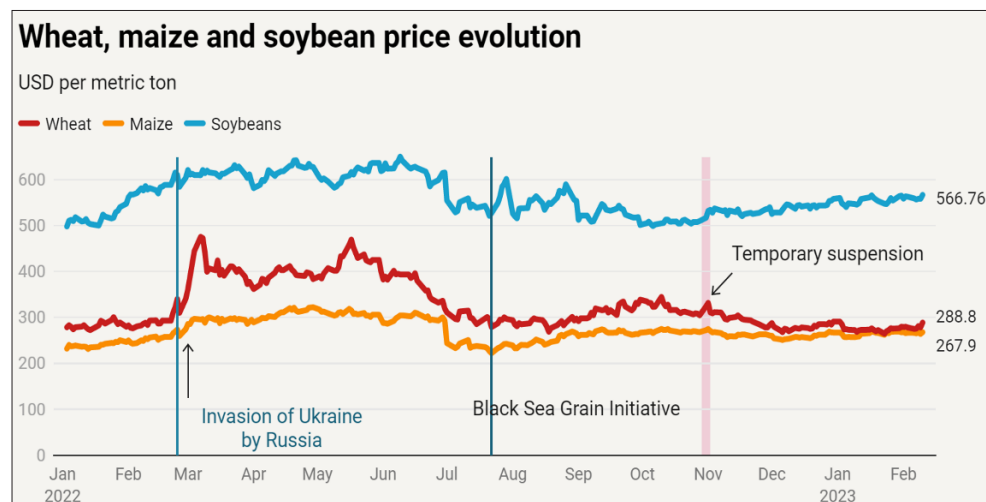
اوکراین را تا حدودی جبران نمود. در همین حال، صادرات گندم استرالیا در سال ۲۰۲۲ با افزایش ۵۰۰۰۰۰ تنی نسبت به سال گذشته همراه بوده است. (Glauber, 2023b: 1)

شکل ۲: کاهش محدودیت‌های صادراتی غلات از اواسط جولای ۲۰۲۲

(۲۱۷۸/www.foodsecurityportal.org/node)

شکل ۳: سیر تحول قیمت گندم، ذرت و سویا از ژوئن ۲۰۲۲ تا فوریه ۲۰۲۳

(Glauber, ۲۰۲۳b: ۱)

شکل ۴: نمودار نوسان قیمت جهانی گندم از زمان شروع جنگ اوکراین تا ژوئن ۲۰۲۴

(www. foodsecurityportal. org)

شکل ۵: نمودار نوسان قیمت جهانی ذرت از زمان شروع جنگ اوکراین تا ژوئن ۲۰۲۴

(www. foodsecurityportal. org)

شکل ۶: نمودار نوسان قیمت جهانی سویا از زمان شروع جنگ اوکراین تا ژوئن ۲۰۲۴

(www. foodsecurityportal. org)

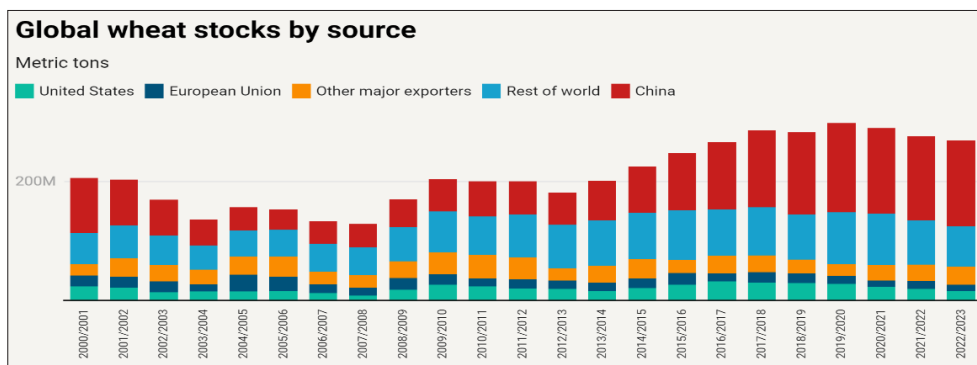
جمع‌بندی تحلیل کلیه نمودارهای فوق حاکی از آن است که با ادامه جنگ اوکراین به تدریج، بازارهای بین‌المللی تعدیل و سازگار شدند و در حالی که قیمت‌های بالا و سایر مشکلات همچنان ادامه دارد، اما از بدترین سناریوهای ممکن برای تجارت کشاورزی و امنیت غذایی تا حد زیادی جلوگیری شده است. تا آگوست ۲۰۲۲، قیمت‌ها به سطح قبل از جنگ بازگشت. واردکنندگان با اختلالات بازار سازگار شدند و تامین کنندگان جایگزین پیدا کردند. بازگشایی جزئی بنادر دریای سیاه از طریق «ابتکار غلات دریای سیاه» به تسهیل صادرات بیشتر از اوکراین کمک نمود. در حالی که در ماه می ۲۰۲۲، سطوح نوسان قیمت گندم و ذرت به بالاترین سطح در بیش از ۱۰ سال گذشته رسیده بود، اما در اوایل فوریه ۲۰۲۳ به محدوده تاریخی بازگشت. «جنگ اوکراین همچنین باعث افزایش تلاش‌های بشردوستانه جهانی برای کمک به کاهش اثرات این جنگ شد.

۶-۲. میزان ذخائر غلات در بازارهای جهانی

مقدار ذخائر جهانی گندم در سال ۲۰۰۷/۰۸ در پایین‌ترین سطح خود بوده است. ذخایر جهانی گندم در سال ۲۰۱۹/۲۰ به اوج خود رسید و برای ۱۴۷ روز استفاده، تخمین زده شد. از آن زمان تا کنون، ذخایر جهانی نهایی به ۱۲۵ روز استفاده تخمینی برای سال ۲۰۲۲/۲۳ کاهش یافته است، که ۲۲ روز از اوج اخیر کمتر بوده است، اما هنوز هم ۷۶ روز بالاتر از سطح ۲۰۰۷/۰۸ می‌باشد.

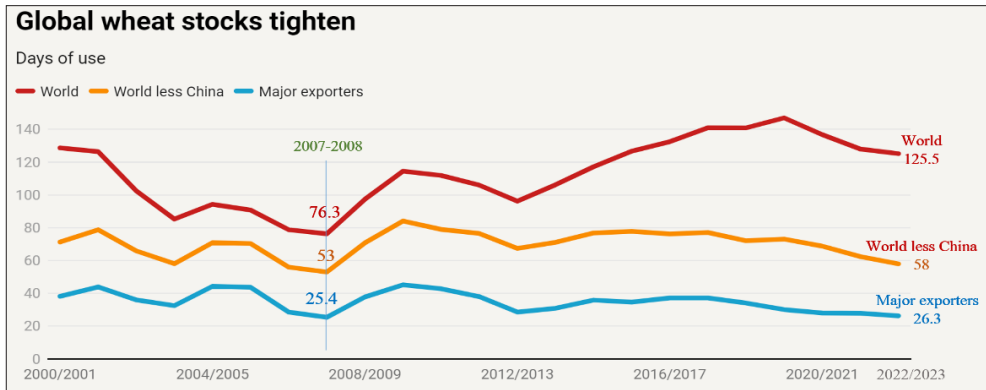
(Glauber, 2023a: 3)

شکل ۷: میزان ذخائر جهانی گندم بر اساس منبع

(Glauber, 2023a: 3)

شکل ۸: نمودار ذخائر گندم (جهان، جهان بدون چین، صادر کنندگان عمده) تا فوریه ۲۰۲۳

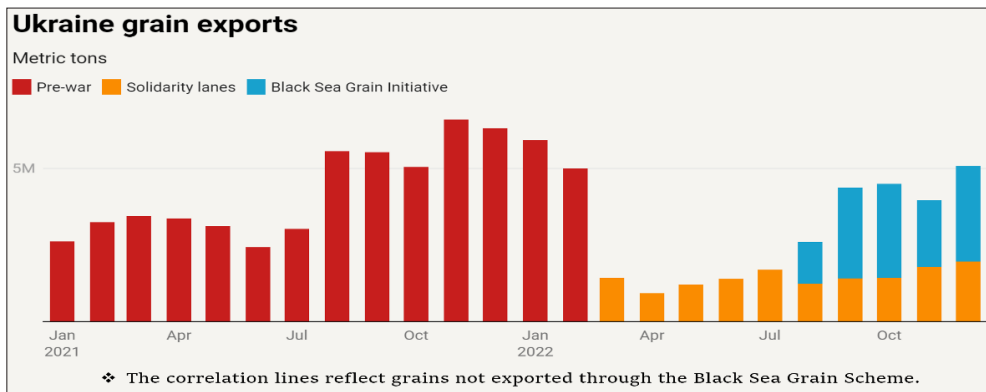

(Glauber, 2023a: 3)

نکته حائز اهمیت در تحلیل نمودارهای فوق این است که برخی از تحلیلگران، هنگام سنجش ذخائر جهانی گندم بازار، سهم چین را حذف می‌کنند. دلیل اصلی انجام این کار این است که عموماً داده‌های دقیق مربوط به ذخائر چین توسط دولت این کشور گزارش نمی‌گردد و بنابراین بسیار نامشخص است. ثانیاً، ذخایر چین تا حد زیادی تحت کنترل دولت است و از بازارهای جهانی جدا شده است. در واقع، با وجود ذخایر بزرگ، چین همچنان واردکننده بزرگ گندم است. در نهایت، نگرانی‌های زیادی نیز در مورد کیفیت گندم موجود در آن ذخایر وجود دارد.

به استثنای چین، ذخایر گندم جهانی برای سال ۲۰۲۲/۲۳ بالغ بر ۱۲۸ میلیون تُن برآورد گردیده بود. با کنار گذاشتن ذخائر چین از نمودار فوق، دو معیار دیگر نشان می‌دهد که سطح ذخائر گندم بسیار محدودتر است. اگر چین از مجموع کل جهانی حذف شود، سطح موجودی برای سال ۲۰۲۲/۲۳ تنها برای ۵۸ روز استفاده تخمین زده شده بود که پایین‌ترین سطح از سال ۲۰۰۷/۰۸ (۵۳ روز) بوده است. به طور مشابه، با در نظر گرفتن تنها آن دسته از ذخایری که توسط کشورهای صادرکننده عمده نگهداری می‌شود، ذخایر پایانی برای سال ۲۰۲۲/۲۳ تنها برای ۲۶.۳ روز استفاده تخمین زده شد که پایین‌ترین سطح از سال ۲۰۰۷/۰۸ (۲۵.۴ روز) بوده است. (Glauber, 2023b: 3)

شکل ۹: میزان صادرات غلات توسط اوکراین قبل و بعد از آغاز جنگ

(Glauber, 2023b: 3)

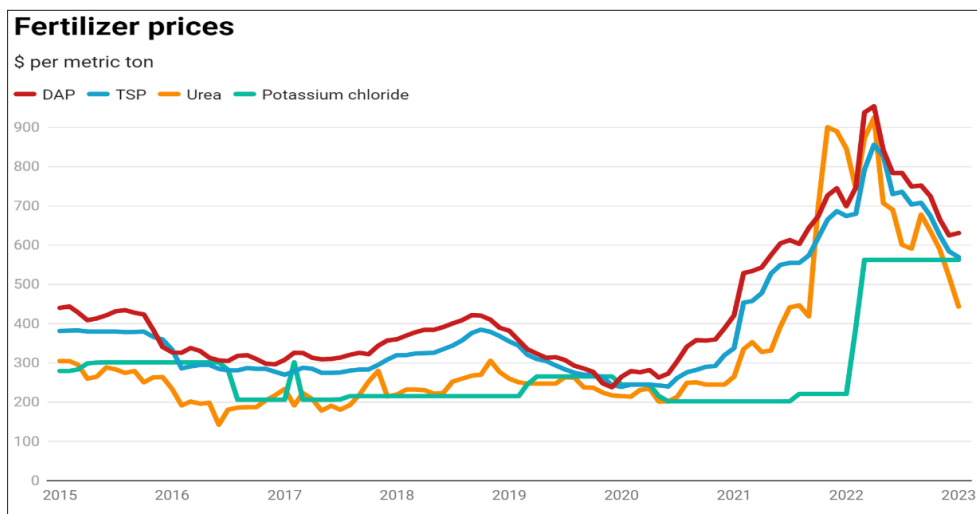
۳-۶. تاثیر جنگ اوکراین بر بازار جهانی کود و نهاده‌های کشاورزی

تاثیر جنگ اوکراین بر بازار جهانی کود و نهاده‌های کشاورزی با این واقعیت تشدید می‌شود که روسیه تامین‌کننده مهم کودهای نیتروژن‌دار و پتاس است. این کشور ۱۵ درصد از تجارت جهانی کودهای نیتروژن‌دار و ۱۷ درصد از صادرات جهانی کود پتاس را به خود اختصاص داده است. بلاروس، متحد روسیه و زمینه‌ساز تهاجم کنونی که در حال حاضر هدف تحریم‌های بین‌المللی قرار گرفته است، ۱۶ درصد دیگر از سهم بازار جهانی صادرات پتاس را به خود اختصاص داده است. وابستگی برخی از کشورها، از جمله اوکراین، به عرضه از این دو کشور بسیار زیاد می‌باشد. (Laborde & Glauber, 2022: 2)

نتایج تحقیقات موسسه تحقیقات بین‌المللی سیاست غذایی^(۱) در خصوص میزان وابستگی کشورهای جهان به کودهای نیتروژن‌دار و پتاس با منشأ بلاروس و فدراسیون روسیه در حد فاصل سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که اوکراین که نقش به‌سزایی در تولید غلات و دانه‌های روغنی دارد، خود به عنوان یکی از بزرگترین واردکننده‌های کود مورد نیاز در کشاورزی می‌باشد. به طوری که این کشور ۵۸.۰۷ درصد از مجموع کود مورد نیاز خود را از طریق واردات تامین می‌نماید و از همه نگران‌کننده‌تر اینکه ۸۳.۰۶ درصد از مجموع واردات کود اوکراین از دو کشور روسیه و بلاروس وارد می‌گردد که هر دو کشور در حال حاضر در لیست تحریم‌های بین‌المللی به واسطه جنگ اوکراین قرار دارند. (Laborde & Glauber, 2022: 2)

در زمان تهاجم روسیه، قیمت کود از قبل در سطوح بالای تاریخی قرار داشته است. سیر صعودی قیمت انواع نهاده‌های کشاورزی از اواسط سال ۲۰۲۰ به دلیل چندین عامل شروع شده بود و لذا جنگ اوکراین صرفاً نقش یک کاتالیزور در افزایش بیشتر قیمت‌ها داشته است. تقاضای کود که در طول قرنطینه کووید ۱۹ کاهش یافته بود، در اواخر سال ۲۰۲۰/۲۱ با برداشته شدن محدودیت‌ها و افزایش قیمت محصولات، دوباره افزایش یافت. در سمت عرضه نیز با افزایش قیمت‌های گاز طبیعی و زغال‌سنگ که مواد اولیه و منابع انرژی کلیدی در تولید کود می‌باشد و همچنین برخی کاهش‌های ظرفیت تولید نیز، فشار صعودی بر قیمت‌ها وارد نمود و در نهایت شروع جنگ اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، قیمت‌ها را به طور چشم‌گیری افزایش داده و آب‌هامات در مورد صادرات کود از روسیه و بلاروس را به دلیل خود مناقشه، تحریم‌های اقتصادی جدید یا گسترش یافته علیه دو کشور روسیه و بلاروس و اختلال در مسیرهای تجاری دریای سیاه چند برابر نمود. (Hebebrand, 2023: 3)

شکل ۱۰: نمودار نوسان قیمت جهانی کود از سال ۲۰۱۵ تا ۱ ژوئن ۲۰۲۳

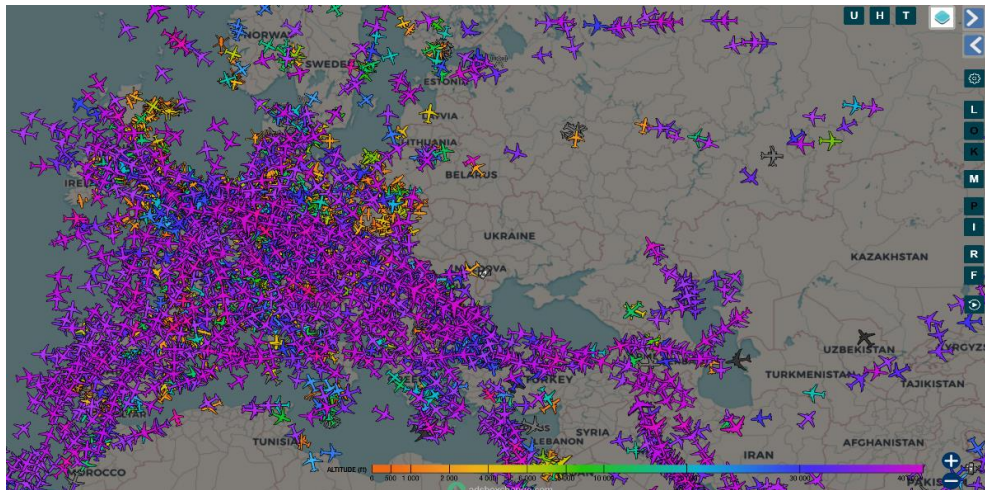
(۲۰۲۳، Hebebrand)

این واقعیت که تعداد کمی از کشورها، سهم بزرگی از کودهای تجاری بین‌المللی را تولید می‌کنند، این بخش را در برابر شوک‌های تجاری، بسیار آسیب‌پذیر نموده است. کشورهای که شدیداً به واردات کود از روسیه و بلاروس وابسته بودند، از کمبود فوری به واسطه جنگ اوکراین بیم داشتند و بسیاری از آن‌ها مجبور بوده‌اند منابع جایگزین را از بازار جهانی به سختی تأمین کنند. اما با توجه به اینکه بسیاری از کشورها میزان بالایی از کودهای مصرفی خود را وارد می‌کنند، لذا شوک‌های تجاری ناشی از جنگ اوکراین در سراسر جهان بازتاب گسترده‌ای یافت.

۴-۶. افزایش هزینه‌های حمل و نقل و لجستیک در بخش کشاورزی

تخریب برخی از زیرساخت‌ها به ویژه بنادر در اوکراین، مشکلات موجود در زنجیره تأمین کالا و مواد غذایی صادراتی از اوکراین و روسیه را تشدید نموده است. اختلال در زنجیره تأمین کالا از سه منبع ناشی می‌شود: ۱. اختلال در مسیرهای تجاری زمینی بین اروپا و آسیا با مشکل‌تر شدن یا غیرممکن شدن ترانزیت از طریق روسیه و اوکراین؛ ۲. اختلال در روابط هوایی بین اروپا و روسیه به دلیل تصمیم کشورهای اتحادیه اروپا برای بستن حریم هوایی خود به روی هواپیماها و محموله‌های روسیه؛ ۳. اختلال در مسیرهای حمل و نقل دریایی از طریق دریای سیاه به دنبال افزایش ناامنی کشتیرانی. (Economic Intelligence, 2022) بسته بودن حریم هوایی روسیه برای بسیاری از کشورها به واسطه تحریم‌های بین‌المللی و همچنین ممنوعیت پرواز بر فراز اوکراین و بلاروس به واسطه مخاطرات امنیتی ناشی از جنگ اوکراین، نه تنها تأثیر منفی بر ظرفیت جابجایی جهانی بار هوایی گذاشته است، بلکه قیمت حمل و نقل هوایی را نیز افزایش داده است. زیرا حمل و نقل کالا مجبور است مسیرهای طولانی‌تری را طی کند و پول بیشتری را برای سوخت هزینه نماید.

شکل ۱۱: ترافیک پروازهای بین‌المللی بر فراز روسیه، اوکراین، بلاروس، ۳۰ ژانویه ۲۰۲۴ ساعت ۱۷۰۰ به وقت تهران

(<https://globe.adsbexchange.com>)

با وجود اینکه بنادر اوکراین در ماه‌های آغازین جنگ بسته بوده است، اما با طرح ابتکار غلات دریای سیاه تحت نظارت سازمان ملل برای یک دوره ۶ ماهه، تعدادی از بنادر اوکراین فعال شده و صادرات غلات این کشور از این بنادر صورت گرفته است. (این توافق در تاریخ ۱۷ ژوئیه ۲۰۲۳ با خروج روسیه از توافق صادرات غلات دریای سیاه، به حالت تعلیق در آمده است). در مجموع ریسک کشتیرانی در دریای سیاه به دلیل عدم اطمینان از امنیت دریانوردی در این منطقه، باعث افزایش حق بیمه محصولات و کشتی‌ها برای تردد در منطقه دریای سیاه شده که این امر با افزایش هزینه‌های حمل و نقل در دریای سیاه، هزینه‌های واردات مواد غذایی از این منطقه را نیز افزایش داده است. (FAO, 2022a)

● ۷. اقدامات بین‌المللی در جهت بهبود بحران امنیت غذایی ناشی از جنگ اوکراین

امنیت غذایی جزء حقوق بنیادین جامعه بشری بوده و تحت هیچ شرایطی حتی در جنگ‌ها و مخاصمات بین‌المللی نیز قابل تعلیق نی باشد، زیرا هرگونه اختلال در دسترسی به غذا و مایحتاج جوامع بشری تبعات مخربی بر زندگی مردم به خصوص قشر فقیر و آسیب‌پذیر وارد می‌نماید. بنابراین نهادها و سازمان‌های بین‌المللی فعال در حوزه امنیت غذایی، رویکردهای مختلف و متنوعی را جهت حل این مشکل و بهبود امنیت غذایی در زمان مخاصمه اتخاذ می‌نمایند.

از طرفی جنگ روسیه و اوکراین بر توانمندی نهادها و سازمان‌های بین‌المللی برای ارائه کمک‌های غذایی به کشورهایی که به واردات مواد غذایی از اوکراین و روسیه وابسته می‌باشند تأثیر می‌گذارد. برای مثال، برنامه جهانی غذا که ۵۰ درصد غلات خود را از اوکراین می‌خرد، به دلیل افزایش هزینه‌ها، با خطر حذف میلیون‌ها نفر از برنامه کمک غذایی فعلی، باید جیره‌های ارائه شده را کاهش دهد. نکته مهم این است که تمرکز بر درگیری کنونی به موازات عوامل دیگری چون فقر، کمبود منابع

طبیعی و تأثیرات تغییرات آب و هوایی به خودی خود ممکن است جامعه جهانی را به سمت چالش‌هایی سوق دهد که در حال حاضر بر زندگی مردمان کشورهای فقیر جهان تأثیر می‌گذارد. این امر می‌تواند باعث مهاجرت بیشتر انسان‌ها و القا یا تشدید درگیری‌های درون دولتی و ژئوپلیتیکی شود. بنابراین، پایان دادن به جنگ کنونی روسیه و اوکراین، مترادف با اجتناب از چنین سناریوهای قابل قبولی است. (Behnassi & El Haiba, 2022: 754)

پس از بسته شدن بنادر اوکراین در دریای سیاه، کمیسیون اروپا طرحی با عنوان «کمربندهای همبستگی» را ایجاد کرد که امکان صادرات کالاهای اوکراینی به اتحادیه اروپا از طریق زمین و رودخانه را فراهم کرد. اتحادیه اروپا برای جلوگیری از بحران غلات، تمامی عوارض گمرکی و سهمیه واردات را لغو کرد. در بیانیه مشترکی پس از بیست و چهارمین اجلاس سران اتحادیه اروپا و اوکراین در فوریه ۲۰۲۳، اتحادیه اروپا و اوکراین اعلام کردند که بین ماه مه و دسامبر ۲۰۲۲، حمل و نقل ۴۵ میلیون تن کالای اوکراینی شامل ۲۳ میلیون تن غلات، دانه‌های روغنی و کالاهای غیره اوکراینی را امکان‌پذیر کرده‌اند. کمربندهای همبستگی اروپایی به اقتصاد اوکراین کمک کرد تا ۲۰ میلیارد یورو درآمد داشته باشد. (معاونت اقتصادی وزارت امور خارجه، ۱۴۰۱)

یکی دیگر از طرح‌های حمایتی در خصوص تسهیل صادرات غلات و کود از بنادر اوکراین در دریای سیاه در بحبوحه بحران اوکراین، طرح «ابتکار غلات دریای سیاه»^(۱) با حمایت سازمان ملل متحد بوده است. آنتونیو گوترش^(۲)، دبیرکل سازمان ملل متحد در مراسم امضای این قرارداد در ۲۷ ژوئیه ۲۰۲۲ در استانبول ترکیه گفت: «از سرگیری صادرات غلات اوکراین از طریق دریای سیاه در بحبوحه جنگ جاری، «چشمه امید» در جهانی است که به شدت به آن نیاز دارد». این ابتکار به طور خاص به صادرات مواد غذایی و کودهای شیمیایی (از جمله آمونیاک) از سه بندر کلیدی اوکراین در دریای سیاه - اودسا، چورنومورسک^(۳)، یوژنی^(۴) اجازه داده بود. مرکز هماهنگی مشترک^(۵) برای نظارت بر اجرای این طرح در استانبول ترکیه مستقر گردید و نمایندگانی از روسیه، ترکیه، اوکراین و سازمان ملل متحد در آن حضور داشته‌اند. سازمان ملل متحد نیز به عنوان دبیرخانه مرکز عمل می‌نمود. در راستای اجرای ابتکار غلات دریای سیاه، کشتی‌های اوکراینی، کشتی‌های باری را به داخل آب‌های بین‌المللی دریای سیاه هدایت نموده و از مناطق مین‌گذاری شده دور می‌نمودند. سپس کشتی‌ها در امتداد کریدور بشردوستانه دریایی توافق شده به سمت استانبول حرکت می‌کردند. این قرارداد که قرار بود در تاریخ ۱۸ مارس ۲۰۲۳ میلادی به پایان برسد؛ اما یک روز قبل از اتمام مهلت آن، توسط سازمان ملل برای یک دوره ۴ ماهه دیگر تمدید گردیده بود. (United Nations, 2022) اما این قرارداد در تاریخ ۱۷ ژوئیه ۲۰۲۳ به دلیل کارشکنی‌های مکرر آمریکا و سایر شرکای بین‌المللی اوکراین به واسطه اخلاف در روند صادرات برخی محصولات کشاورزی روسیه، با خروج

1. Black Sea Grain Initiative
2. António Guterres
3. Chornomorsk
4. yuzhny
5. Joint Coordination Centre (JCC)

یک طرفه روسیه از توافق صادرات غلات دریای سیاه، به حالت تعلیق در آمد. روسیه اعلام نمود به محض تحقق بخش روسی توافقات، طرف روسی بلافاصله به اجرای این توافق باز می‌گردد. با وجود شوک‌های مقطعی در قیمت جهانی غلات و نهاده‌های دامی به واسطه خروج روسیه از توافق مذکور، اما بررسی نمودارهای قیمتی مواد غذایی نشان داده است که روند افزایشی قیمت‌ها تداوم نداشته و به سرعت به سطوح قبل بازگشته است.

سازمان جهانی GSI فعال در حوزه بهبود کارایی و شفاف‌سازی زنجیره‌های تأمین و تقاضای کالا در سطح جهانی، پس از آغاز جنگ اوکراین و ظهور بحران غذایی ناشی از آن، این فرصت را به اجزای زنجیره تأمین مواد غذایی داده است تا به زبانی مشترک و با به اشتراک‌گذاری اطلاعات صحیح، امکان برقراری ارتباطی مؤثر بین اجزای زنجیره را فراهم نمایند. ایجاد قابلیت ردیابی محصولات از ابتدا تا انتهای زنجیره تأمین، همچنین امکان دریافت اطلاعات دقیق از محصول و امکان ردیابی کامل آن توسط مصرف‌کننده و دسترسی به محصولات غذایی سالم‌تر، مطابق با درخواست، در زمان و مکان درست، همچنین بررسی اصالت، سلامت و کیفیت مواد مورد استفاده در محصول، از جمله خدمات مهم این سازمان به زنجیره تأمین و عرضه مواد غذایی و در راستای بهبود امنیت غذایی در طول جنگ اوکراین به شمار می‌آید. در راستای پیگیری بحران غذایی ناشی از جنگ اوکراین، کنفرانس ابتکار جهانی ایمنی غذایی نیز از ۲۹ تا ۳۱ مارس ۲۰۲۲ با حضور ۶۰۰ شرکت‌کننده در بارسلون برگزار شد و اهم محورهای آن شامل: تأثیر تحویل و ارائه مواد غذایی پایدار و ایمن؛ تلاش برای برنامه ظرفیت‌سازی، ثبات و تثبیت آینده در برابر مشکلات بالقوه کمبود مواد غذایی؛ تقویت روابط با نمایندگان سازمان ملل و ایجاد یک پایگاه داده بر اساس گواهینامه GFSI؛ اهمیت مکانیزم فراخوان محصولات برای همکاری و ارتباطات شفاف در سراسر زنجیره تأمین مواد غذایی؛ قابلیت ردیابی الکترونیکی و حل چالش امنیت مواد غذایی در سراسر جهان به ویژه اتحادیه اروپا در بحبوحه جنگ روسیه و اوکراین بوده است. (پاریاب و دیگران، ۱۴۰۱: ۲-۴)

علی‌رغم تداوم جنگ اوکراین، اما به مرور و با گذشت زمان و با تلاش و پیگیری نهادهای سازمان‌های بین‌المللی فعال در حوزه امنیت غذایی، در کنار همراهی بسیاری از کشورهای تولیدکننده و صادرکننده عمده محصولات غذایی، از ماه پنجم پس از شروع جنگ، به تدریج شاخص‌های امنیت غذایی تا حدودی به سطوح نرمال زمان شروع جنگ نزدیک‌تر شده‌اند. که حاکی از بهبود شرایط امنیت غذایی در جهان می‌باشد. اما تثبیت این روند به دلائل مختلف در هاله‌ای از ابهام می‌باشد، به طوری که باعث عدم اطمینان و افزایش نگرانی‌ها از تشدید مجدد بحران امنیت غذایی می‌گردد. که از مهم‌ترین این عوامل می‌توان به تداوم جنگ اوکراین و گسترش آن در حوزه‌های مختلف، احتمال ورود بی‌واسطه کشورهای اروپایی، ایالات متحده آمریکا و یا ناتو به نبرد مستقیم با روسیه و تبعات غیر قابل کنترل آن، احتمال طولانی شدن زمان تعلیق طرح ابتکار غلات دریای سیاه پس از خروج روسیه از این طرح، احتمال کاهش مجدد همکاری کشورهای عمده تولیدکننده و صادرکننده مهم غلات و مواد غذایی با نهادهای بین‌المللی مسئول در حوزه امنیت غذایی اشاره نمود.

● نتیجه‌گیری

هیچ رویداد نظامی - امنیتی میان کشورها در چند دهه گذشته به اندازه حمله نظامی روسیه به اوکراین در تاریخ ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ نتوانسته است امنیت غذایی جهان را این چنین تحت تأثیر قرار دهد. با توجه به نقش تاثیرگذار روسیه و اوکراین در تولید و صادرات محصولات کشاورزی نظیر گندم، ذرت، جو و دانه‌های روغنی و همچنین نهاده‌های کشاورزی، لذا در پی تهاجم نظامی روسیه به اوکراین و اشغال بخش‌هایی از خاک این کشور و از بین رفتن زمین‌ها و زیرساخت‌های کشاورزی و بندری آن، سیستم غذایی جهان با چالش‌های زیادی روبه‌رو گردید. این پژوهش تلاش نموده است تا با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی، جهت توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام‌مند و بهره‌گیری از ابزار گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و فیش‌برداری، به این سوال پاسخ دهد که جنگ روسیه و اوکراین چه تاثیری بر امنیت غذایی جهان گذاشته است؟ برای پاسخ به سوال پژوهش سعی گردید از جدیدترین و بروزترین پژوهش‌ها و یا آمارهای ارائه شده توسط سازمان‌های بین‌المللی فعال در حوزه امنیت غذایی استفاده گردد.

نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن است که میزان تاثیر این جنگ بر امنیت غذایی جهان و نوسانات قیمتی اقلام غذایی، با گذشت زمان و تداوم آن به دلائل متعددی، متغیر بوده است. پیش از حمله روسیه به اوکراین، قیمت جهانی مواد غذایی و کود، به دلائل کاهش برداشت در آمریکای لاتین، آسیای جنوب شرقی و اروپا در سال ۲۰۲۱، اختلالات ناشی از همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ و افزایش تقاضا برای غذا در آسیا، در حال افزایش بوده است. این امر، شرایط مساعدی را برای هرگونه شوک جدید در بازار جهانی مواد غذایی ایجاد نموده بود. تهاجم نظامی روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ بیش از پیش، به سیر صعودی قیمت‌های عمده مواد غذایی در جهان کمک نموده است.

جنگ اوکراین، به سرعت منجر به بحران جهانی امنیت غذایی گردید، به طوری که تقریباً یک ماه پس از شروع جنگ، شاخص قیمت مواد غذایی فائو به رکورد تاریخی جدیدی رسید که ۱۲.۶ درصد نسبت به فوریه ۲۰۲۲ و ۳۳.۶ درصد نسبت به سال ۲۰۲۱ و ۱۵.۸ درصد بیشتر از اوج خود در فوریه ۲۰۱۱ بود. این روند تقریباً تا ماه چهارم جنگ ادامه داشته است. عوامل متعددی در روند افزایش قیمت‌ها تاثیرگذار بوده است که از مهم‌ترین این عوامل می‌توان به: افزایش هزینه‌های سوخت و انرژی و به تبع افزایش هزینه‌های حمل و نقل بالاتر، محدودیت‌های لجستیکی از طریق منطقه دریای سیاه و اوکراین، چالش‌های دسترسی جهانی به نهاده‌های تولید به خصوص برای کشورهای کم‌درآمد، محدودیت در تجارت مواد غذایی توسط کشورهای تولیدکننده و صادرکننده عمده مواد غذایی در جهان، اقدامات حمایتی ضعیف از سوی دولت‌ها، کمبود عرضه نیروی کار در بخش کشاورزی اوکراین، کاهش قابل توجه ذخایر جهانی محصولات اساسی کشاورزی، واکنش‌های شتاب‌زده توسط چندین کشور صادرکننده جهت ایجاد محدودیت‌های صادراتی برای اقلام کلیدی غذایی، اشاره نمود.

نتایج بررسی‌ها همچنین نشان می‌دهد که از ماه پنجم به بعد، به تدریج شاخص‌های امنیت

غذایی تا حدودی به سطوح نرمال زمان شروع جنگ برگشته و لذا کاهش قیمت‌ها باعث بهبود وضعیت امنیت غذایی در جهان شده است. عوامل متعددی در این فرایند نقش موثری داشته‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به بازگشایی جزئی بنادر دریای سیاه از طریق ابتکار غلات دریای سیاه (تا قبل از تعلیق این طرح توسط روسیه)، ابتکار خطوط همبستگی اتحادیه اروپا، افزایش تلاش‌های بشردوستانه جهانی، لغو و یا کاهش محدودیت‌های صادراتی کشورهای عمده تولیدکننده و صادرکننده مواد غذایی، ظرفیت‌سازی، ثبات و تثبیت آینده بازار با کمک گروه ابتکار جهانی ایمنی غذایی و همچنین بهبود کارایی و شفاف‌سازی زنجیره‌های تأمین و تقاضای مواد غذایی در سطح جهانی توسط سازمان جهانی GSI اشاره نمود. اما با وجود اینکه قیمت‌های جهانی کالاهای اصلی غذایی، از ماه پنجم به بعد عمدتاً به سطح قبل از جنگ اوکراین برگشته است، ولی این بدان معنا نیست که این ثبات تداوم داشته باشد. زیرا تداوم این جنگ و گسترش آن در حوزه‌های مختلف و از همه مهم‌تر، احتمال ورود بی‌واسطه کشورهای غربی و ایالات متحده آمریکا به نبرد مستقیم با روسیه و تبعات غیر قابل کنترل آن، عدم اطمینان و افزایش نگرانی‌ها از تشدید مجدد بحران امنیت غذایی را تداوم بخشیده است. از این رو، تلاش‌های هماهنگ و سریع کشورها، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در جهت خاتمه این جنگ و مدیریت بهینه بحران غذایی ناشی از آن، بسیار ارزشمند و حیاتی خواهد بود.

● منابع:

۱. اسفندیاری، چنگیز، و میرعباسی، سیدباقر (۱۳۹۴) «بررسی ابعاد حق بر غذا و امنیت غذایی در اسناد بین‌المللی»، فصلنامه حقوق پزشکی، (۳۵)، ۹، صص ۱۵۷-۱۸۴.
۲. پارباب، سید حسین؛ معصوم‌زاده، حسین و قلی پور سمانه (۱۴۰۱). چالش‌های امنیت غذایی پیش روی کشورها پس از جنگ روسیه و اوکراین و نقش استانداردهای GSI در بهبود شرایط، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۳. تاج بخش، شهریانو (۱۳۹۴). امنیت انسانی: نگاهی به گذشته پیش از نگاه به آینده، کتاب مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی امنیت انسانی در غرب آسیا، صص ۱-۳۰، بیرجند: دانشگاه بیرجند.
۴. رحیمی، علیرضا (۱۴۰۱) «جنگ اوکراین، چالش جهانی غله و تهدیدهای امنیت غذایی در ایران»، پژوهشکده مطالعات راهبردی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ماه‌نگار دیده‌بان، (۱۲۰) و (۱۲۱)، صص ۶۳-۷۲.
۵. صباغیان، علی (۱۳۹۲) «امنیت انسانی و دفاع همه‌جانبه»، فصلنامه مطالعات راهبردی، (۴)، صص ۹۰-۱۱۸.
۶. قاسمی، محمد علی (۱۳۸۴) «امنیت انسانی: مبانی مفهومی و الزامات راهبردی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، (۴)، صص ۸۱۸-۸۳۱.
۷. کر، پائولین (۱۳۸۴) «امنیت انسانی»، ترجمه سید جلال دهقانی فیروزآبادی، فصلنامه مطالعات راهبردی، (۳)، صص ۶۰۱-۶۲۶.
۸. مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۴۰۱). «تاثیرات جهانی جنگ در اوکراین بر امنیت غذایی، انرژی و سیستم مالی»، ترجمه گزارش نخست کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل، بازیابی شده از: <https://otaghiranonline.ir/UFiles/Docs/2022/7/12/Doc20220712102309350.pdf>
۹. مسعودی، فرانک (۱۴۰۱) «گندم و امنیت غذایی ایران و جهان در فرایند جنگ روسیه و اوکراین به روایت آمار»، مجله صنایع زیرساخت‌های کشاورزی، (۲۴۳) و (۲۴۴)، صص ۹-۱۶.
۱۰. معاونت دیپلماسی و اقتصادی وزارت امور خارجه (۱۴۰۱)، «پیامدهای جنگ اوکراین بر بازار غلات و انرژی اروپا»، بازیابی شده از:

<https://economic.mfa.ir/portal/NewsView/714116>

11. Bloomberg (2022, March 13), "How Russia's Invasion of Ukraine Is Tearing Apart the Global Food System", Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-13/how-russia-s-invasion-of-ukraine-is-tearing-apart-the-global-food-system>.
12. Deininger, Klaus^۱, Ayalew Ali, Daniel^۲, Kussul, Nataliia^۳, Shelestov, Andrii^۴, Lemoine, Guido & Yailimova, Hanna (2022), "Quantifying war-induced crop losses in Ukraine in near real time to strengthen local and global food security", world bank group, Policy Research Working Paper 10123, Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/>

- bitstream/handle/10986/37665/IDU0de02933f001de04df5087c30538da5ba4b35.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
13. Economic Intelligence (2022), "Global Economic Implications of Russia-Ukraine War", available at: <https://www.eiu.com/n/global-economic-implications-of-the-russia-ukraine-war/> (accessed 1 April 2022).
 14. El Haiba, Mahjoub & Behnassi, Mohamed (2022), "Implications of the Russia-Ukraine war for global food security", *Nature Human Behaviour*, VOL 6, pp. 754-755, Available at: <file:///C:/Users/ASUS/Downloads/s41562-022-01391-x.pdf>.
 15. FAO (2006), *Food Security*, FAO's Agricultural and Development Economics Division, 2, 1-4.
 16. FAO (2022a), "New Scenarios on Global Food Security based on Russia-Ukraine Conflict", Retrieved from Food and Agriculture Organization (FAO), Available at: <https://www.fao.org/director-general/news/news-article/en/c/1476480/>.
 17. FAO (2022b), "FAO food price index. Food. Agri. Organ". United Nations, Available at: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>. (Accessed 15 May 2022).
 18. FAO (2023), "Global food security challenges and its drivers: conflicts and wars in Ukraine and other countries, slowdowns and downturns, and climate change", Report CL 172/5, Available at: <https://www.fao.org/3/nl652en/nl652en.pdf>.
 19. FAO, OECD, ADB, IFAD, ILO, IFPRI, & WTO (2014), "Opportunities for Economic Growth and Job Creation in Relation to Food Security and Nutrition". Report to the G20 Development Working Group, 1-37.
 20. Food Security Portal (2023), "Excessive Food Price Variability: Hard Wheat", Available at: <https://www.foodsecurityportal.org/hard-wheat-price-volatility-alert-mechanism>.
 21. Food Security Portal (2024), "Excessive Food Price Variability: Maize", Available at: <https://www.foodsecurityportal.org/maize-price-volatility-alert-mechanism>.
 22. Food Security Portal (2024), "Excessive Food Price Variability: soybean", Available at: <https://www.foodsecurityportal.org/soybean-price-volatility-alert-mechanism>.
 23. Glauber, Joseph (2023a), "Assessing tight global wheat stocks and their role in price volatility", International Food Policy Research Institute (IFPRI), Available at: <https://www.ifpri.org/blog/assessing-tight-global-wheat-stocks-and-their-role-price-volatility>.
 24. Glauber, Joseph (2023b), "Ukraine one year later: Impacts on global food security", International Food Policy Research Institute (IFPRI), Available at: <https://www.ifpri.org/blog/ukraine-one-year-later-impacts-global-food-security>.
 25. Hebebrand, Charlotte (2023), "The Russia-Ukraine war after a year: Impacts on fertilizer production, prices, and trade flows", International Food Policy Research Institute (IFPRI), Available at: <https://www.foodsecurityportal.org/node/2313>.
 26. Jolly, Richard and Deepayan Basu, Ray (2006), "The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates", United Nations Development Programme, National Human Development Report Unit.
 27. Kent, G (2015), "Food Is a Human Right", Available at: http://www.choike.org/documentos/Food_Human_Right.pdf.
 28. Laborde, D., Mamun, A (2022), "Documentation for Food and Fertilizers Export Restriction Tracker: Tracking Export Policy Responses Affecting Global Food Markets during Crisis", International Food Policy Research Institute, Available at: <https://doi.org/10.2499/p15738coll2.135857>.
 29. Laborde, David and Glauber, Joseph (2022), "How will Russia's invasion of Ukraine affect global food security?", International Food Policy Research Institute (IFPRI), Available at: <https://www.ifpri.org/blog/how-will-russias-invasion-ukraine-affect-global-food-security>.
 30. Office of United Nation Human Right (2015), "The right to Adequate Food", Available at: <http://www.fao.org/righttofood/publications/publications-detail/en/c/49338/>.
 31. United Nations (2022), "Black Sea Grain Initiative", Joint Coordination Centre, Available at: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>.
 32. United Nations Development Program (2012), "Human Development Report". Available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf. Accessed July 12, 2012.
 33. Woertz, E. (2022), *The Russian War against Ukraine: Middle East Food Security at Risk*, (GIGA Focus Nahost, 2). Hamburg: German Institute for Global and Area Studies (GIGA) - Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien, Institut für Nahost-Studien. <https://doi.org/10.57671/gfme-22022>.
 34. World Bank (2010), "Food Security and Conflict", Agriculture and Rural Development Department, 62034, 1-27.